

ПОЛТАВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ОБЛІКУ ТА ФІНАНСІВ
КАФЕДРА ПОЛІТОЛОГІЇ, ІСТОРІЇ І ФІЛОСОФІЇ

Освітньо-професійна програма Політологія
Спеціальність 052 Політологія
Ступінь вищої освіти Бакалавр

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття ступеня вищої освіти
бакалавр

на тему «Моделі президентської влади»

здобувачка вищої освіти
денної форми навчання
4 курсу 1 групи
Детюк Вікторія Володимирівна
Науковий керівник:
доктор політичних наук, професор
Некряч А. І.

Полтава

2025

ПОЛТАВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ОБЛІКУ ТА ФІНАНСІВ
КАФЕДРА ПОЛІТОЛОГІЇ, ІСТОРІЇ І ФІЛОСОФІЇ

Освітньо-професійна програма Політологія
Спеціальність 052 Політологія
Ступінь вищої освіти Бакалавр

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

ШАРАВАРА Тамара Олексіївна

ЗАВДАННЯ

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ

Детюк Вікторія Володимирівна

Тема кваліфікаційної роботи: «Моделі президентської влади»

Керівник роботи: доктор політичних наук, професор кафедри політології, історії і філософії Некряч Анастасія Іванівна

Затверджені наказом ректора Полтавського державного аграрного університету.

Перелік питань, що підлягають розробці або короткий зміст кваліфікаційної роботи:

3. Вихідні дані до роботи:

Розділ 1. Теоретико-методологічні засади дослідження президентської влади.

Розділ 2. Президентська влада в державах із парламентською та змішаною форм правління.

Розділ 3. Президентська влада в Україні: етапи становлення та функціонування.

Перелік графічного матеріалу: схеми, рисунки, графіки, діаграми за темою та об'єктом дослідження.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів роботи	Строк виконання етапів кваліфікаційної роботи	Примітка
1	Вибір і затвердження теми роботи		
2	Складання і затвердження розгорнутого плану та завдання на кваліфікаційну роботу		
3	Опрацювання джерел інформації		
4	Збір, вивчення і обробка інформації, необхідної для виконання роботи		
5	Виконання теоретичного розділу роботи		
6	Виконання аналітико-рекомендаційного розділу роботи		
7	Оформлення тексту роботи		
8	Попередній захист роботи на кафедрі		
9	Нормо-контроль		
10	Доопрацювання роботи з урахуванням зауважень і пропозицій		
11	Захист кваліфікаційної роботи		

Здобувачка вищої освіти

_____

(підпис)

Детюк В.В

Керівник роботи

_____

(підпис)

Анастасія НЕКРЯЧ

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРЕЗИДЕНТСЬКОЇ ВЛАДИ	8
1.1. Визначення та сутність президентської влади	8
1.2. Розвиток моделей президентської влади в контексті історичного екскурсу	11
РОЗДІЛ 2. ПРЕЗИДЕНТСЬКА ВЛАДА В ДЕРЖАВАХ ІЗ ПАРЛАМЕНТСЬКОЮ ТА ЗМІШАНОЮ ФОРМ ПРАВЛІННЯ	15
2.1. Президентська влада в парламентській республіці	15
2.2. Президентська влада в змішаних формах правління на прикладі Угорщини, Румунії та Польщі	20
2.3. Перспективи розвитку президентської влади в ХХІ столітті	24
РОЗДІЛ 3. ПРЕЗИДЕНТСЬКА ВЛАДА В УКРАЇНІ: ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ	30
3.1. Становлення президентської влади в Україні: історія та сучасність	30
3.2. Шляхи вдосконалення президентської влади в Україні: інструменти та підходи	36
3.3. Особливості функціонування президентської влади в умовах воєнного стану в Україні	41
ВИСНОВОК	47
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	52

ВСТУП

Актуальність теми. З огляду на курс нашої держави на системну модернізацію, що передбачає якісну трансформацію демократичних засад суспільного та державного устрою, особливої уваги заслуговує інститут президентства. Його вплив на політичні процеси в Україні важко переоцінити. Протягом періоду незалежності ця інституція зазнавала значних змін, як щодо формального статусу глави держави, так і його фактичної ролі в політичному житті країни.

Запроваджений у липні 1991 року, пост Президента України за час існування незалежності був обійнятий шістьма різними політичними постатями. Варто зазначити, що кожна зміна на цій посаді нерідко супроводжувалася загостренням суспільно-політичної ситуації. Крім того, кожна президентська каденція часто призводила до перегляду чинного законодавства, включно з внесенням не завжди достатньо обґрунтованих змін до Конституції України. У цьому контексті спостерігалася певна амбівалентність у діяльності владних органів, що коливалася між орієнтацією на європейські стандарти публічного адміністрування та поверненням до більш централізованих моделей управління.

Зважаючи на вищезазначене, дослідження інституту президентства залишається одним із ключових напрямів у державно-правовій науці. Міжнародний досвід функціонування президентської влади переконливо демонструє її значущість у різноманітних політичних системах. Порівняно з іншими вищими посадовими особами, президент вирізняється особливим статусом, обсягом повноважень та рівнем відповідальності. Наявні в його розпорядженні прерогативи надають йому можливість відігравати важливу роль у суспільно-політичному житті. Відтак, чітке визначення статусу та ролі президента в системі державного управління є надзвичайно важливим для забезпечення ефективного виконання ним покладених на нього функцій.

Метою роботи є еволюція та сучасні тенденції розвитку президентської влади, особливо в контексті українських реалій та умовах воєнного стану.

Визначена мета обумовила виконання **таких завдань**:

- проаналізувати історичний розвиток моделей президентської влади
- окреслити ключові характеристики та сутність президентської влади;
- проаналізувати становлення та розвиток інституту президентства в Україні, за роки незалежності
  - дослідити особливості функціонування президентської влади в парламентських республіках та змішаних формах правління, таких як Угорщина, Румунія та Польща;
  - виявити тенденції та перспективи розвитку президентської влади у XXI столітті;
  - порівняти ці моделі з українською, виявити спільне та відмінне;
  - дослідити особливості функціонування президентської влади в умовах воєнного стану в Україні;
  - розробити практичні рекомендації щодо вдосконалення інституту президентства в Україні, враховуючи сучасні виклики;
  - визначити можливі шляхи вдосконалення президентської влади в Україні.

Об'єктом дослідження є розкриття функціонування президентської влади в Україні, формування висновків та практичних рекомендацій щодо вдосконалення інституту президентства.

Предметом дослідження є моделі президентської влади.

Огляд використаних джерел. Дослідженням теми президентської влади займалися численні вчені. Серед них виділяються західні дослідники, такі як М. Шугарт, Дж. Кері, Дж. Сарторі, Дж. Лінц, і М. Дюверже. Вони внесли значний внесок у формування теоретичних засад президентської влади та її моделей. В Україні цю тему вивчали вчені як Н. Сахаров, Г. Орлов, А. Кинєв, С. Паречінова, та інші. Проблеми поділу влади розглядали такі науковці, як А. М. Амар, Ю. Г. Барабаш, І.В. Процюк, П. Салазар-Угарте, Х. Фікс-Фьєро та ін. Також важливу роль відіграють праці українських вчених-правознавців і політологів, таких як С. Бостан, Н. Плахотнюк, і М. Кармазіна.

Методологічною базою кваліфікаційної роботи є аналіз сучасних моделей та тенденції розвитку президентської влади, контексті та її реаліях.

Методи дослідження були визначені відповідно до мети, завдань, об'єкту та предмету дослідження: загальнонауковий метод (аналіз, синтез, індукція, дедукція, абстрагування, узагальнення, структурно-порівняльні та інші методи, які сприяли розкриттю теми дослідження), що дозволив вивчити, систематизувати та узагальнити отримані результати.

Метод порівняння та узагальнення, дозволив порівняти президентську владу в різних формах правління та її вплив на політичну систему.

Історичний метод дозволив проаналізувати хронологію та виявити ключові етапи, що вплинули на трансформацію президентської влади.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що автор прагнув дослідити особливості функціонування президентської влади в країні з парламентською та змішаною формами правління. Також, виявлення специфічних рис функціонування президентської влади в Україні в умовах воєнного стану дозволить зрозуміти, як кризові ситуації впливають на баланс влади та демократичні інститути, а також проаналізовано еволюцію моделей президентської влади з урахуванням сучасних викликів, зокрема воєнного стану. Багато досліджень розглядають моделі президентства ізольовано або в історичному контексті, але мало хто бере до уваги, як ці моделі адаптуються до таких екстремальних умов, як війна.

Практична значущість роботи полягає в тому, що результати можуть бути використані в освітньому процесі, круглих столах та наукових працях, які стосуються цієї тематики.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи складається із Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг: 55 сторінки, кількість джерел – 34.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРЕЗИДЕНТСЬКОЇ ВЛАДИ

1.1. Визначення та сутність президентської влади.

Зважаючи на відсутність усталеного визначення «президентської влади» в науковому дискурсі, в цій роботі пропонується трактувати її як здатність глави держави реалізовувати політичну волю через систему повноважень та механізмів, що діють від імені держави через спеціалізовані органи та інституції.

Легітимність є ключовою характеристикою президентської влади. Вона проявляється у здатності президента забезпечувати стабільність та розвиток політичної системи, спираючись на підтримку громадян. Важливо розуміти, що легітимність не є статичним явищем, а набувається в процесі легітимації.

Становлення політології як наукової дисципліни тісно пов'язане з аналізом форм державного правління. Цей аспект є ключовим, оскільки форма правління визначає основні принципи організації політичної системи держави. Концептуалізація «форми правління» стала результатом систематизації емпіричного досвіду організації владних структур, що дозволило сформувати теоретичні рамки для її аналізу [13].

У сучасній політичній науці та теорії держави і права республіканські форми правління традиційно класифікують на три основні типи:

- парламентська республіка: характеризується домінуванням парламенту, який формує уряд, відповідальний перед ним. Глава держави виконує переважно представницькі функції;

- президентська республіка: виконавча влада зосереджена в руках президента, який очолює уряд і несе за нього відповідальність;

- змішана (напівпрезидентська) республіка: поєднує елементи парламентської та президентської систем, де уряд формується парламентською

більшістю, але також підзвітний президенту, який володіє значними виконавчими повноваженнями [14, с. 8].

Ця класифікація, хоча й широко використовується, визнається багатьма вченими як надмірно спрощена, що не відображає всієї різноманітності реальних моделей державного устрою.

Аналіз республіканських форм правління, незважаючи на їх усталену класифікацію, залишається актуальним предметом наукових дискусій. Так, Дж. Сарторі запропонував 11 критеріїв для розмежування президентських, парламентських та асамблейних систем. Серед ключових характеристик, на його думку, варто виділити:

- концентрацію посад глави держави та уряду в одній особі;
- президентське формування уряду;
- чітке розмежування законодавчої та виконавчої гілок влади;
- незалежність виконавчої влади від вотуму довіри парламенту;
- пряму відповідальність виконавчої влади перед конституцією та виборцями;
- розподіл влади між інституціями;
- обмеження права президента на розпуск парламенту;
- пріоритет законодавчої гілки влади [18, с. 14].

Водночас, А. Лейпхарт акцентував увагу на двох, згодом трьох, ключових критеріях: всенародне обрання президента, його незалежність від парламенту та зосередження виконавчої влади в одній особі. Таким чином, питання визначення сутності президентської влади залишається дискусійним, що відображає складність та багатогранність цього політичного феномену.

Інститут президентства, попри його сприйняття як вершини виконавчої влади, функціонує в умовах значних обмежень. Хоча президент формально наділений широкими повноваженнями, система стримувань і противаг, а також юридичні норми, суттєво обмежують його дії. Як влучно зазначив Г. Трумен, «президентська влада зводиться до здатності переконувати». Тобто,

реальна влада президента часто визначається не правом видавати накази, а вмінням впливати на громадську думку та політичних акторів.

Для того, щоб глибше зрозуміти, як владні інститути працюють у президентській системі, недостатньо просто знати основні критерії. Треба розібратися з конкретними ознаками, які визначають цю модель. Ці ознаки – не просто спосіб класифікувати форми правління, а інструмент для детального аналізу їхніх ключових особливостей. Це дозволяє виявити, чим конкретно відрізняються різні типи президентських систем [8, с. 83].

У наукових колах існує загальна згода щодо двох основних, обов'язкових ознак президентської форми правління. По-перше, президент, як глава виконавчої влади, обирається народом на загальних виборах на певний термін. Це забезпечує легітимність його влади та прямий зв'язок з виборцями. По-друге, президент має право самостійно формувати уряд, при цьому роль парламенту в цьому процесі обмежена. Це підкреслює незалежність виконавчої влади та її підзвітність безпосередньо президенту.

Але для повного аналізу треба врахувати й інші важливі моменти. Українська дослідниця М. Кармазіна, спираючись на ідеї Дж. Сарторі, стверджує, що є ще одна обов'язкова ознака: президента не можна просто так усунути з посади протягом його терміну повноважень за рішенням парламенту. Для цього існує процедура імпічменту, яка передбачає участь інших державних інституцій, зокрема судів. Це забезпечує стабільність президентської влади та запобігає її зловживанням.

У контексті дослідження президентської системи, праця Дж. Сарторі відіграє важливу роль. Він запропонував критерій, згідно з яким президент особисто очолює урядовий кабінет, склад якого він формує. Цей критерій є ключовим для розуміння інституційної природи президентської форми правління. Оскільки президент має виключне право на призначення уряду, виконавча гілка влади стає його сферою впливу, підпорядковуючись йому та несучи перед ним повну відповідальність. Цей аспект є особливо важливим, оскільки він відображає основний принцип президентської системи –

незалежність виконавчої влади від законодавчої як у процесі формування, так і в питанні підтримки.

Подальший розвиток концепції президентської системи був здійснений М. Шугартом і Дж. Кері, які, узагальнивши попередні дослідження, сформулювали визначення, що включає такі ключові елементи:

- всенародне обрання глави виконавчої влади: незалежно від того, чи є це одноосібне (президент) або колегіальне керівництво;

- фіксовані терміни повноважень виконавчої та законодавчої гілок влади: незалежність термінів повноважень від взаємної довіри, що виключає можливість розпуску парламенту президентом або імпічменту президента парламентом, а отже, й механізм дострокових виборів;

- формування уряду обраною виконавчою владою: призначення та формування складу уряду є виключною компетенцією президента [12].

Ці критерії дозволяють чітко окреслити основні характеристики президентської системи та її відмінності від інших форм правління.

Отже, згідно з аналізом ключових критеріїв, президентська влада правління характеризується як система, в якій особа, обрана шляхом загального голосування, поєднує в собі функції глави держави та керівника уряду. Важливим аспектом є чітке розмежування повноважень між виконавчою та законодавчою гілками влади, що передбачає їхню взаємну незалежність. Проте, слід зазначити, що на практиці ця незалежність може бути відносною, оскільки існують механізми взаємодії та контролю між гілками влади.

1.2. Розвиток моделей президентської влади в контексті історичного екскурсу.

Інститут президентства, як відомо, бере свій початок у Сполучених Штатах Америки, де наприкінці XVIII століття було започатковано цю нову владну структуру. На початку XIX століття країни Латинської Америки почали

наслідувати приклад північного сусіда, вносячи зміни до своїх конституцій та запроваджуючи інститут президентства. Згідно з деякими даними, після здобуття незалежності 20 країн цього регіону прийняли 260 конституцій [9, с. 39].

Наприклад, Венесуела мала 25 конституцій, а Бразилія – 8. Однак, аналізуючи зміст та ефективність функціонування інституту президентства в США та країнах Латинської Америки, стає очевидним, що результати не на користь останніх: США залишаються єдиною країною у світі з ефективною президентською системою правління. Президентські системи їхніх південних сусідів, на думку аналітиків, демонструють «рекорд слабкості».

У середині XIX століття інститут президентства зацікавив європейців: такі посади з'явилися у структурі влади Швейцарії та Франції.

Активне впровадження республіканської форми правління з інститутом президентства розпочалося у XX столітті після закінчення Першої світової війни. Можливо, цьому сприяли не лише успішний демократичний досвід США, але й позитивний імідж 26-го та 28-го американських президентів – лауреатів Нобелівської премії, Теодора Рузвельта та Вудро Вільсона [8, с. 94].

Народи Європи та Азії познайомилися з ними на початку XX століття: обидва президенти виступили миротворцями. Рузвельт відіграв важливу роль у припиненні російсько-японської війни та підписанні Портсмутського договору у вересні 1906 року, за що й отримав Нобелівську премію миру. Вільсон отримав цю премію у 1919 році за «впровадження фундаментального закону людяності в сучасну міжнародну політику», як зазначив А. Буен, голова норвезького парламенту.

Післявоєнний період, особливо 1950-ті роки, позначився домінуванням юридичного підходу в дослідженнях американського президентства, що концентрувався на формальних повноваженнях. Однак, з 1960-х років, праці Р. Нойштадта, зокрема його фундаментальна праця «Президентська влада і сучасні президенти», започаткували новий етап. Нойштадт, виходячи з ідеї обмеженості президентської влади, запропонував «парадигму переговорів», змістивши фокус з юридичних аспектів на аналіз політичних практик. Він прагнув з'ясувати, як

президенти здобувають і утримують владу, які джерела їхнього впливу, як вони максимізують свою владу та як інститути обмежують їхню поведінку.

Попри вплив Нойштадта, інтерес до інституту президентства залишався відносно обмеженим. Г. Кінг зауважив, що наприкінці ХХ століття дослідження президентства залишалися «останнім бастіоном історичних не кількісних досліджень». Стратегія Нойштадта, яку критикували за відсутність концептуальної строгості, викликала жваві дискусії.

У 1997 році С. Сковронек запропонував концепцію, згідно з якою президенти є агентами змін, що трансформують політичний ландшафт. Він ввів поняття «політичного часу», який визначає можливості та обмеження для президента, впливаючи на ефективність його діяльності.

У 1990-х роках відбулися значні зміни в дослідженнях президентства:

- розширився спектр дослідницьких питань;
- збагатився методологічний інструментарій;
- зросла увага до напівпрезидентських систем;
- було сформульовано проблему залежності президента від політичного часу;
- питання ефективності президентського лідерства стало одним з ключових [10, с. 26].

Ці зміни відображають еволюцію дослідницьких підходів до інституту президентства, що відійшли від формального юридичного аналізу до вивчення політичних практик і контексту, в якому діють президенти.

Водночас, зростає критика щодо коректності порівняльних досліджень форм правління, особливо в контексті розмежування президентської, напівпрезидентської та парламентської систем. Актуалізується проблема вимірювання президентської влади, якій присвячені роботи Л. К. Меткалфа, Д. Фортіна та інших [31, с. 6].

Отже, дослідження президентства на межі століть підкреслюють важливість аналізу взаємодії президента з законодавчою владою та громадськістю в умовах розвитку нових медіа. Для розуміння еволюції інституту

президентства необхідно враховувати історичний контекст, особливості політичного часу та практику «прямої президентської дії». Також поглиблюються дослідження напівпрезидентської форми правління в Європі та за її межами, з акцентом на порівняльних крос-національних та крос-темпоральних дослідженнях політичного лідерства.

РОЗДІЛ 2.

ПРЕЗИДЕНТСЬКА ВЛАДА В ДЕРЖАВАХ ІЗ ПАРЛАМЕНТСЬКОЮ ТА ЗМІШАНОЮ ФОРМ ПРАВЛІННЯ

2.1. Президентська влада в парламентській республіці.

Історично склалося так, що першою моделлю республіки, яка виникла на основі британської теорії та практики державного будівництва, стала парламентська республіка. Ця модель домінує в політико-правовій практиці багатьох європейських держав і базується на принципі «гнучкого» поділу влади. Її ключові ознаки – це, по-перше, визначальна роль парламенту серед інших вищих органів державної влади, і, по-друге, відносна невизначеність у закріпленні теорії поділу влади та системи стримувань і противаг між її гілками.

Існує думка, що парламентська форма правління є найбільш сприятливою для розвитку демократії. Вона особливо ефективна в розвинених країнах, де суспільство характеризується високим рівнем політичної організації та стабільною партійною системою. В інших випадках формування стійкої урядової більшості може бути проблематичним, що негативно впливає на роботу уряду. Наприклад, у багатопартійних системах, де відсутня домінуюча партія або стабільна коаліція, уряд може бути слабким і нестабільним. Як показує досвід Італії, уряди там часто змінюються, хоча партійний склад і персональні зміни можуть бути незначними.

У країнах, де політична сцена характеризується домінуванням двох або однієї партії, як-от Великобританія, Канада, Австралія чи Японія, уряд, що формується з лідерів партії, яка має парламентську більшість, по суті, контролює парламент через механізм партійних фракцій. Ця система, відома як система кабінету або міністеріалізм, демонструє тенденцію до посилення ролі та автономії уряду в парламентських республіках [3, с. 59].

Л. Ентін, зокрема, вказує на теорію «самотійного мандата», що зародилася у Великобританії, як на обґрунтування цього явища. Згідно з цією теорією,

виборці під час загальних виборів висловлюють свою підтримку або незгоду з урядовою політикою, а не з конкретними кандидатами в депутати. Таким чином, парламентські вибори набувають значення плебісциту щодо довіри до уряду або його лідера. У деяких країнах, як-от Швейцарія або Ізраїль, сам уряд або його глава обираються безпосередньо населенням.

Концепція «самостійного мандата» сприяє подальшому зменшенню ролі представницького правління та виправданню посилення виконавчої влади, зокрема, глави уряду. У багатьох випадках роль прем'єр-міністра зростає швидше, ніж роль самого уряду, що дає підстави говорити про існування «уряду прем'єра» в парламентських країнах.

У парламентських республіках саме уряд на чолі з прем'єр-міністром володіє повнотою виконавчої влади. Наприклад, Конституція ФРН чітко визначає, що Федеральний Уряд складається з Федерального канцлера та федеральних міністрів, а Федеральний Президент не є членом уряду [30, с. 54].

Президент у парламентських республіках виконує роль глави держави, її представника, і не має прямого відношення до виконавчої влади. Як правило, він не отримує мандат безпосередньо від народу, а обирається парламентом або спеціальною колегією.

У парламентській республіці, де виконавча влада розподілена між президентом і урядом, роль глави держави набуває специфічних рис. Передусім, президент виконує представницькі функції, виступаючи на міжнародній арені, укладаючи міжнародні угоди та приймаючи вірчі грамоти іноземних послів. Однак, як слушно зауважує експерт Д. Білик, політична влада президента тісно пов'язана з урядом, зокрема з канцлером.

Конституційні повноваження президента включають:

- подання кандидатури канцлера на розгляд парламенту;
- затвердження та звільнення міністрів за поданням канцлера;
- затвердження та звільнення федеральних суддів і федеральних службовців.

Важливо зазначити, що президент не має права законодавчої ініціативи.

Проте, жоден федеральний закон не набуває чинності без його підпису. Президент також має право здійснювати помилювання.

Таким чином, у парламентській республіці президент відіграє важливу, але обмежену роль, діючи переважно в рамках, встановлених конституцією та урядом.

Спосіб обрання президента не є визначальним критерієм для розмежування парламентських, президентських та змішаних республік. Ключова відмінність парламентської моделі полягає у способі формування та відповідальності уряду: уряд формується парламентською більшістю без участі президента і несе відповідальність виключно перед парламентом.

У парламентських республіках уряд підзвітний парламенту, що проявляється через механізми висловлення недовіри або відмови в довірі. Крім того, парламент здійснює контроль за діяльністю уряду шляхом запитів та інтерпеляцій. Як слушно зауважив М. Лесаж, контрольна функція парламенту є не менш важливою, ніж законотворча. Адже законодавчі акти залишаються лише формальністю, якщо парламент не має можливості контролювати їх виконання виконавчою владою.

Висловлення недовіри парламентом неминуче веде до відставки уряду. Однак, якщо обмежитися лише цим правом парламенту, виникає ризик домінування парламенту, що може призвести до деградації демократичних інститутів. Щоб уникнути цього, прем'єр-міністр має право рекомендувати президенту розпустити парламент (або його нижню палату) та призначити нові вибори. Наприклад, стаття 88 Конституції Італії передбачає, що президент може розпустити обидві палати або одну з них, попередньо проконсультувавшись з їхніми головами.

Це повноваження президента слугує стримуванням політичних амбіцій та можливої кон'юнктури парламентських сил. Як правило, достроковий розпуск парламенту відбувається внаслідок урядової кризи, зокрема:

- коли жодна з партій або коаліцій не має абсолютної більшості для формування уряду;

- коли коаліційний уряд втрачає підтримку парламенту через розпад коаліції, а нова коаліція не формується;
- коли однопартійний уряд втрачає підтримку більшості через внутрішньопартійні розбіжності.

Ці механізми забезпечують баланс між парламентом та урядом, запобігаючи надмірному посиленню однієї з гілок влади [15].

У контексті парламентської республіки, де виконавча влада, представлена прем'єр-міністром та його кабінетом, формується та контролюється парламентом, спостерігається тенденція до консолідації владних ешелонів. Президент у таких системах, як правило, виконує переважно церемоніальні функції, що сприяє мінімізації потенційних конфліктів між гілками влади, оскільки ключові владні інститути походять від законодавчого органу.

Згідно з Х. Лінцом, парламентська система характеризується «моністичністю» легітимності, де суверенітет належить парламенту, обраному народом. Це забезпечує більшу гнучкість у реагуванні на зміни суспільних настроїв та ефективне розв'язання конфліктів, включаючи національні. На противагу цьому, президентська система, з її «подвійною легітимністю», створює потенційне підґрунтя для конфліктів через незалежне обрання президента та парламенту.

Парламентська форма правління сприяє деперсоналізації влади, тоді як президентська система, навпаки, персоніфікує владу, що може призвести до дискредитації всієї системи у разі помилок. Крім того, в парламентських системах опозиція, за умови багатопартійності, інтегрується в процес прийняття рішень, тоді як у президентських системах вона часто маргіналізується, набуваючи деструктивного характеру.

Хоча відсутність сильного президентського протистояння може сприяти ефективності парламенту, існує потенційна загроза узурпації влади з боку парламентської більшості. Літературні джерела вказують на проблему нестабільності, властиву парламентським системам. Багатопартійні коаліції часто виявляються нестійкими, що призводить до частих змін урядів. Крім того,

прем'єр-міністри, як лідери партій, можуть відчувати брак авторитету, порівняно з безпосередньо обраними главами держав, що потенційно веде до політичної нестабільності та конституційного паралічу. Аргумент щодо гнучкості парламентаризму в умовах багатопартійності не враховує вплив постійних змін парламентської більшості на стабільність політичного курсу [11].

Отже, у парламентській республіці президентська влада, хоч і закріплена конституційно, має досить обмежений характер. Президент, як правило, не є главою виконавчої влади, а виконує переважно представницькі та церемоніальні функції. Його повноваження зводяться до формального затвердження рішень, прийнятих парламентом або урядом.

Тут важливо розуміти, що спосіб обрання президента не є ключовим фактором для визначення типу республіки. Суть парламентської моделі полягає в тому, що уряд формується парламентською більшістю і несе відповідальність саме перед парламентом. І всі ці механізми – висловлення недовіри, право розпуску парламенту – вони існують для того, щоб підтримувати баланс між гілками влади.

Звісно, є і свої «але». Парламентська система, хоч і гнучка, але може страждати від нестабільності, особливо в умовах багатопартійності. Часті зміни урядів, брак авторитету у прем'єр-міністрів – це все потенційні проблеми. З іншого боку, відсутність сильного президента зменшує ризик конфліктів між гілками влади.

Тобто, по суті, ми маємо систему, де влада деперсоналізована, а парламент – це головний гравець. Це має свої плюси та мінуси, і важливо враховувати контекст кожної конкретної країни, щоб зрозуміти, наскільки ефективно ця модель працює.

2.2. Президентська влада в змішаних формах правління на прикладі Угорщини, Румунії та Польщі.

Концепція змішаної республіки характеризується дуалізмом виконавчої влади, де реальна політична вага президента є динамічною величиною, що залежить від конфігурації політичних сил у парламенті. Водночас, конституційно-правова доктрина окреслює місце глави держави в системі розподілу влад, виходячи з аналізу його повноважень та їхнього співвідношення з компетенцією законодавчої та виконавчої гілок влади. Змішана республіка характеризується гнучкою моделлю розподілу влади, де уряд функціонує у подвійній підпорядкованості – президенту та парламенту. Проте, цей принцип не розкриває повною мірою реальний обсяг президентської влади, який може істотно відрізнятись в різних країнах, навіть у межах парламентсько-президентської моделі.

Однією з цілей запровадження змішаної форми правління є запобігання узурпації влади, що вважається ризиком у «чистих» формах правління. Проте, досвід показує, що ця мета не завжди досягається, особливо в країнах з нерозвиненою політичною культурою та слабкими традиціями конституціоналізму.

Конституційна доктрина визнає, що «чисті» форми правління, зокрема президентська та парламентська, несуть потенційні ризики узурпації влади або її надмірної концентрації. Історичні та сучасні політико-правові приклади підтверджують цю тезу. Хоча випадки надмірної концентрації влади президентами (наприклад, у Венесуелі) часто стають предметом публічного обговорення, парламентські республіки нерідко залишаються в тіні [2, с. 8].

Відсутність радикальних проявів узурпації влади в парламентських системах не означає відсутності проблеми. Приклади концентрації повноважень, що загрожують конституціоналізму, є численними. Зокрема, в Угорщині, де Віктор Орбан перебуває на посаді прем'єр-міністра з 2010 року, правляча партія «Фідес» здійснила зміни до Конституції та законодавства, спрямовані на

утримання влади. Органи Європейського Союзу зафіксували не лише зміни конституційного ладу, але й серйозну загрозу демократії, верховенству права та правам людини [1].

Для запобігання ризикам, пов'язаним з «чистими» формами правління, часто застосовують змішані форми правління. В теорії, вони мають нейтралізувати надмірні повноваження парламентської більшості або глави держави. Однак, практична ефективність цієї моделі потребує детального аналізу.

Змішана республіка, заснована на гнучкому розподілі влади між президентом та парламентом, є складною інституційно-функціональною моделлю, що характеризується дуалізмом виконавчої влади та залежністю від політичного балансу. За класичним визначенням М. Дюверже, вона має три ключові ознаки: всенародно обраний президент, значні конституційні повноваження президента та кабінет міністрів, залежний від парламентської більшості.

Президентська влада в змішаній республіці може бути навіть сильнішою, ніж у президентській. У випадках, коли президент має власну парламентську більшість, він отримує майже необмежений контроль над виконавчою владою та вплив на інші елементи конституційної системи. Незалежне функціонування органів конституційної та адміністративної юрисдикції є критично важливим для обмеження свавілля. Країни з сильною судовою системою (наприклад, Франція) менш схильні до концентрації влади [16, с. 177].

У випадках «співіснування», коли президент та парламентська більшість представляють різні політичні сили, виникають конфлікти, як це було під час президентства В. Ющенка та прем'єрства Ю. Тимошенко в Україні.

Конституційні повноваження президента не відображають його реальної влади в умовах змішаного типу правління. Згідно з дослідженнями, для прогнозування розподілу повноважень між виконавчою та законодавчою гілками влади в таких системах, контекст створення конституції є важливішим за формальну класифікацію системи як президентської чи парламентської.

Ідея «нейтральності» глави держави, запропонована К. Шміттом, яка передбачає його роль як гаранта та захисника конституції, сприяла формуванню змішаної моделі республіканського правління. Ця концепція була трансформована у положення «президент – арбітр нації», що відображено у Французькій Конституції. Однак, як зазначає Ю. Барабаш, така «нейтральність» є утопічною. Згідно з цією доктриною, політично нейтральний президент може виконувати функції арбітра в конфліктних ситуаціях між гілками влади, особливо між парламентом та урядом [7, с. 123]. Мандат, отриманий безпосередньо від народу, посилює його статус, оскільки всенародне обрання є однією з ключових рис змішаної республіки.

На практиці, взаємодія конституційної теорії та політичної реальності призводить до одного з двох сценаріїв: повної політичної влади за наявності президентської більшості в парламенті або стану співіснування за її відсутності. Можливий також третій варіант, коли парламентська більшість формується коаліцією, що включає президентську фракцію та інші політичні партії. Це обмежує фактичну владу президента, вимагаючи консультацій з лідерами коаліційних партій. Прикладом такої системи є Україна за президентства Петра Порошенка (2014-2019 рр.), коли коаліція «Європейська Україна» об'єднувала 302 народних депутати з п'яти фракцій.

Аналіз Індексів демократії та верховенства права показує, що реальне обмеження влади глави держави в умовах змішаної республіки є рідкісним явищем. Згідно зі світовим рейтингом демократії, жодна країна зі змішаною формою правління не є «повною демократією», лише 15 вважаються «неповними демократіями», 13 – «гібридними режимами», а 9 – «авторитарними режимами» [2, с. 13].

Змішана республіканська (напівпрезидентська) форма правління, що характеризується дуалізмом виконавчої влади, несе в собі потенціал для двох ключових проблем: політичної конфліктності та ризику надмірної концентрації влади. Ці проблеми є актуальними як для систем з домінуванням президента, так і для систем з більш збалансованим розподілом повноважень.

Політична конфліктність. Румунія слугує яскравим прикладом конфліктності, притаманної змішаній формі правління. Конституція 1991 року закріпила модель, в якій президент, обираючись прямим голосуванням, виступає гарантом стабільності та медіатором між гілками влади. Водночас, президент має значні повноваження у формуванні уряду та вплив на парламент [19, с. 5].

Період з 2007 по 2012 роки був позначений серією політичних криз, включаючи імпічмент президента, референдуми щодо його усунення та конфлікти між президентом і прем'єр-міністром щодо представництва країни в Європейській Раді. Кульмінацією стало прийняття парламентом рішень, спрямованих на обмеження повноважень Конституційного Суду, що підірвало систему стримувань і противаг.

Ці події виявили необхідність конституційної реформи, яка, однак, не була завершена, залишивши в силі потенційно конфліктну систему.

Надмірна концентрація влади. Польща демонструє ризик надмірної концентрації влади в умовах змішаного правління. Перемога партії «Право і справедливість» на виборах 2015 року призвела до формування однопартійного уряду та обрання президента з тієї ж партії.

Початкові успіхи в реалізації урядової програми супроводжувалися діями, спрямованими на підрив незалежності Конституційного Трибуналу та судової системи. Зокрема, були внесені зміни до закону про Конституційний Трибунал, що дозволили правлячій партії призначити власних суддів та обмежити повноваження Трибуналу.

Спроби встановлення політичного контролю над судовою владою викликали протести в суспільстві та критику з боку міжнародних організацій.

Аналіз досвіду Румунії та Польщі підкреслює необхідність ретельного аналізу та вдосконалення конституційних механізмів у змішаних республіках. Важливо забезпечити ефективну систему стримувань і противаг, що запобігає як політичній конфліктності, так і надмірній концентрації влади.

Обидві ці проблеми проявлялися і в Україні, що свідчить про необхідність серйозної, системної та глибоко виваженої роботи з удосконалення

конституційної системи правління, яка має проводитись як з урахуванням загальних закономірностей функціонування розглядуваного типу правління, власних помилок, так і досвіду інших держав.

Питання конституційного дизайну розподілу повноважень між інститутами президентства, парламенту та уряду залишається в епіцентрі політичного дискурсу в Україні з моменту здобуття незалежності. Перехід до парламентсько-президентської форми правління згідно з Конституцією 2004 року, що був одним із ключових вимог Революції Гідності, виявив обмеженість такого кроку. Ефективність змішаної форми правління виявилася залежною від кон'юнктури політичних сил, що ставить під сумнів її стабільність.

Отже, доцільність розмежування парламентсько-президентської та президентсько-парламентської республік як окремих форм правління є дискусійною. Конституційний розподіл повноважень не завжди відображає реальний баланс сил. У цьому контексті, терміни «парламентсько-президентський» та «президентсько-парламентський» доцільніше використовувати для позначення варіантів конституційного дизайну, а не форм правління. Термін «змішана республіка парламентсько-президентського типу» підкреслює потенційну роль президента, навіть за формального обмеження його повноважень.

2.3. Перспективи розвитку президентської влади в XXI столітті.

На початку XXI століття інститут президентства зазнав значних змін під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх факторів. В умовах безпрецедентних викликів, що постали перед світом, аналіз еволюції президентської влади дозволяє зрозуміти, як ця інституція адаптується та зберігає свою актуальність у швидкоплинному глобальному контексті. Традиційно, президентська влада формувалася під впливом конституційних норм, інституційних механізмів та суспільно-політичних обставин. Проте, XXI століття принесло з собою унікальні

чинники, що суттєво трансформували цю владу, охоплюючи широкий спектр питань – від військових інтервенцій до цифрового управління. Дослідження цих елементів є ключовим для розуміння формування сучасної президентської влади, її поточного стану та потенційних напрямків розвитку.

У сучасному політичному ландшафті, особливо в контексті XXI століття, динаміка відносин між інститутом президентства та законодавчою гілкою влади набуває особливої актуальності. Традиційний поділ влад, що передбачає чітке розмежування повноважень, зазнає трансформацій під впливом політичних реалій.

Спостерігається тенденція до розмивання меж між виконавчими та законодавчими функціями. Зокрема, використання президентських указів як інструменту обходу законодавчих перешкод стає все більш поширеним. Це, з одного боку, дозволяє оперативно впроваджувати політичні ініціативи, а з іншого – викликає занепокоєння щодо дотримання системи стримувань і противаг.

Поляризація в Конгресі, що посилюється, створює умови для застою в законодавчому процесі. У таких обставинах президенти вдаються до односторонніх дій, що, хоча і є ефективним способом реалізації політичної волі, може сприйматися як перевищення повноважень.

Крім того, зростання партійної поляризації, особливо з початку 2000-х років, ускладнює відносини між гілками влади. Виконавча влада використовується як інструмент просування партійних інтересів, особливо в умовах незбалансованого контролю над законодавчою та виконавчою гілками. Це призводить до того, що важливі законодавчі зміни впроваджуються через президентські укази, а не шляхом двостороннього діалогу в Конгресі.

Такі дії мають далекосяжні наслідки для законодавчого процесу, сприяючи централізації прийняття рішень. Це, своєю чергою, викликає дискусії щодо конституційності та ефективності такого підходу до управління.

У XXI столітті спостерігається тенденція до посилення президентської влади, де ключову роль відіграють виконавчі укази. Ці директиви надають

президентам можливість оперативно реагувати на виклики, обходячи необхідність схвалення законодавчого органу. Хоча це дозволяє швидко вирішувати нагальні питання, зростає занепокоєння щодо демократичного контролю та розподілу владних повноважень. Аргументи на користь використання указів часто зводяться до необхідності невідкладних дій, особливо коли законодавчий процес затягується. Прикладами можуть слугувати укази президента Обама щодо імміграційної реформи та директиви президента Трампа щодо торговельних тарифів і безпеки кордонів [34].

Зростання ролі виконавчих указів свідчить про посилення виконавчої влади, де президент бере на себе активну роль у формуванні політики. Хоча це може підвищити ефективність, особливо в кризових ситуаціях, існує ризик маргіналізації інших гілок влади та виникнення юридичних суперечок. Критики вважають, що обхід Конгресу підриває систему стримувань і противаг, що може призвести до зловживання владою. Прихильники ж стверджують, що такі дії необхідні для вирішення нагальних питань, які не можуть чекати на тривалі дебати. Таким чином, виконавчі укази залишаються важливим інструментом президентської влади, але водночас викликають гострі дискусії щодо їхнього впливу на демократичні принципи.

На початку XXI століття ми спостерігаємо помітне розширення повноважень президента у сфері зовнішньої політики та військових операцій. Війна з тероризмом, яка розпочалася після подій 11 вересня, стала ключовим моментом, що змінив підходи до військових дій за кордоном. Замість офіційних оголошень війни, президенти все частіше використовують дозволи на застосування військової сили, що дозволяє їм діяти більш автономно у військових операціях, зокрема на Близькому Сході та в Африці. Таке розширення військового втручання без прямих декларацій Конгресу відображає складність сучасних конфліктів та необхідність швидкого реагування на глобальні загрози.

Роль президента як головнокомандувача ще більше посилюється через використання безпілотників та стратегій кіберзахисту, які ставлять нові етичні та оперативні питання. Кібербезпека стає все більш важливою, що викликає

дискусії щодо меж президентських повноважень у проведенні кібероперацій без консультацій із законодавчими органами. Війна в цифрову епоху ставить нові питання щодо підзвітності, прозорості та ролі президента в управлінні національними та міжнародними стратегіями. Отже, вплив президента на зовнішню політику та військові питання продовжує зростати, що зумовлено як необхідністю, так і мінливим характером сучасних конфліктів [4, с. 14].

У XXI столітті технологічна революція кардинально змінила способи взаємодії президентів з громадськістю, впливу на формування суспільної думки та реалізації політичних ініціатив. Зокрема, платформи соціальних мереж забезпечили президентам можливість прямого спілкування з електоратом, минаючи традиційні канали комунікації. Це суттєво трансформувало характер суспільної взаємодії.

Президенти активно використовують ці інструменти для поширення інформації про політичний курс, мобілізації підтримки та оперативного реагування на критику, що, безсумнівно, впливає на політичний ландшафт. Цифрова епоха, надаючи президентам безпрецедентні можливості для комунікації, водночас вимагає від них розвитку навичок стратегічної комунікації та усвідомлення потенційних наслідків швидкого та широкого поширення президентських заяв.

Цей технологічний зсув також впливає на прозорість та підзвітність політичних процесів, оскільки президентам доводиться долати виклики, пов'язані з поширенням дезінформації та кіберзагрозами, які можуть підірвати демократичні інститути. Кібербезпека набуває статусу невід'ємної складової національної безпеки, що вимагає від президентів розробки та впровадження комплексних стратегій у цій сфері. Крім того, розвиток платформ цифрового урядування сприяє розширенню доступу громадян до державних послуг, підкреслюючи взаємозв'язок між технологічним прогресом та функціонуванням виконавчої влади.

Сучасний медіа-ландшафт вимагає від президентів виваженого підходу до комунікації, оскільки їхні повідомлення мають потужний та миттєвий вплив на глобальну аудиторію, що ускладнює традиційні дипломатичні протоколи.

У контексті глобалізації, повноваження президента у сфері міжнародних відносин зазнали значної трансформації. Сучасні президенти, діючи в умовах взаємозалежного світу, змушені застосовувати активні дипломатичні стратегії, часто беручи на себе особисту роль у переговорах з іноземними лідерами. Це призвело до того, що інститут президентства став ключовим у формуванні міжнародних альянсів, укладанні договорів та застосуванні санкцій. Прикладами можуть слугувати Паризька кліматична угода та торговельні переговори з Китаєм. Ці дії відображають тенденцію до глобалізації політичних проблем, коли президенти повинні знаходити баланс між внутрішніми пріоритетами та міжнародними зобов'язаннями, враховуючи очікування як союзників, так і противників.

Дипломатична діяльність президента часто пов'язана з вирішенням складних глобальних проблем, таких як зміна клімату, тероризм та пандемії, що вимагає глибокого розуміння міжнародних систем. Участь у багатосторонніх форумах, таких як Організація Об'єднаних Націй, дозволяє президентам демонструвати прихильність до колективних рішень, одночасно відстоюючи національні інтереси. Головний виклик полягає в тому, щоб стверджувати лідерство, уникаючи односторонніх дій, підтримуючи альянси та реагуючи на критику. Цей тонкий баланс підкреслює зростаючий вплив президентської влади на міжнародну політику, вимагаючи від президентів вмілого управління відносинами для зміцнення національної безпеки та сприяння міжнародній стабільності [12].

Еволюція інституту президентства у XXI столітті – це складний процес, що відображає постійну взаємодію між конституційними нормами, політичними реаліями та глобальними викликами. Адаптація президентської влади до нових очікувань та обмежень є ключовим фактором, що визначає сучасну динаміку державного управління та можливі сценарії її розвитку в майбутньому.

Зростаюче використання указів, посилення впливу на зовнішню політику та вплив цифрових технологій – лише деякі з аспектів багатогранності сучасної президентської влади. Ці елементи сприяють формуванню більш активної та оперативно гнучкої виконавчої гілки влади, що, у свою чергу, вимагає підвищення рівня підзвітності, прозорості та ефективної комунікації.

Незважаючи на суперечності та виклики, пов'язані з цими змінами, вони також демонструють стійкість та адаптивність інституту президентства до сучасних проблем. Для ефективного функціонування в цьому складному середовищі президенти повинні знаходити баланс між сильним лідерством та повагою до демократичних принципів, що лежать в основі державного управління.

Подальша еволюція президентської влади, ймовірно, відбуватиметься під впливом технологічного прогресу, геополітичних змін та внутрішньополітичної динаміки. В умовах мінливого світу критичний аналіз президентської влади залишається важливим для забезпечення ефективного служіння суспільним інтересам, захисту демократичних цінностей та конституційного балансу.

Отже, цей комплексний огляд президентської влади XXI століття підкреслює необхідність постійного діалогу та оцінки, а також інформування громадян, науковців та політиків, які беруть участь у формуванні майбутнього цього ключового інституту.

РОЗДІЛ 3.

ПРЕЗИДЕНТСЬКА ВЛАДА В УКРАЇНІ: ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ.

3.1. Становлення президентської влади в Україні: історія та сучасність.

Період становлення політичної відповідальності в Україні на рівні публічної влади та громадянського суспільства розпочався з запровадження інституту Президента згідно з Законом УРСР від 5 липня 1991 року. Цей крок змінив напрямки політичної відповідальності між органами влади, створивши конкуренцію та системну залежність. Законодавство передбачило імпічмент Президента за поданням Верховної Ради України та подальший розгляд Конституційним Судом України. Президент отримав повноваження щодо формування Кабінету Міністрів, права вето щодо законодавчих актів та скасування рішень виконавчої влади. Парламентсько-президентська форма правління забезпечила розподіл підзвітності та контролю між органами влади. Інструментами політичної відповідальності стали імпічмент, законодавче вето та скасування актів виконавчої влади. Перші вибори відбулися на основі тимчасових положень, що сприяло зниженню політичної напруги та підвищенню довіри до влади через легітимну багатопартійність [22].

Для політичних партій початкові інструменти політичної відповідальності в багатопартійній системі, що розвивалася, охоплювали фінансову звітність, обмеження масових акцій, які могли розпалювати національну чи політичну нетерпимість, заборону на публікацію матеріалів, що пропагують фашизм або підривають політичний порядок чи суверенітет, а також примусовий розпуск партій, які втратили свою основну мету — об'єднання громадян і представництво суспільних інтересів.

Кілька факторів впливали на гармонію (або її відсутність) між особистими та суспільними інтересами в українському суспільстві на початку 1990-х років за

президента Леоніда Кравчука. Серед них – спадок радянської ідеології десятиліть, панівний рівень соціальної та політичної культури, глибоко вкорінені цінності, ідеалізоване сприйняття урядової політики як правильної за своєю суттю, економічний занепад, поява політичних еліт і груп інтересів, а також укорінення корупції як широко поширеного явища.

Широке невдоволення рівнем життя на початку 1990-х років, нездатність досягти рівноваги між різними інтересами та загального суспільного балансу шляхом політичних реформ, а також неузгодженість політичних обов'язків між Президентом і Верховною Радою призвели до конфлікту інтересів між ключовими державними акторами. Цей конфлікт, загострений економічною та соціальною кризами, виявився у формі шахтарських страйків.

З метою врегулювання цієї ситуації та стабілізації суспільно-політичної рівноваги 8 червня 1995 р. було підписано Конституційну Угоду про основні принципи організації і функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України. Цю Угоду, підписану новообраним Президентом Леонідом Кучмою та Головою Верховної Ради Олександром Морозом, стало сигналом про початок другого етапу перерозподілу інструментів політичної відповідальності в незалежній Україні [17].

Відповідно до положень зазначеного Договору, в Україні було запроваджено президентсько-парламентську форму правління. Ця модель характеризувалася суттєвим посиленням президентської влади, що проявилось у таких аспектах: одноосібне формування та очолення Президентом Кабінету Міністрів України, ускладнення процедури подолання президентського вето Верховною Радою (кваліфікована більшість у 2/3 голосів від фактичного складу парламенту замість простої більшості для повторного голосування), а також надання Президенту права одноосібно скасовувати акти Кабінету Міністрів, центральних та місцевих органів виконавчої влади.

Незважаючи на зазначені зміни, було збережено процедуру імпічменту Президента. Одночасно, Верховна Рада отримала право вето на укази

Президента, що супроводжувалось обов'язковим поданням до Конституційного Суду. Політична відповідальність Кабінету Міністрів стала подвійною: як перед Президентом, так і перед Верховною Радою, яка могла висловити вотум недовіри уряду.

Прийняття Конституції України 28 червня 1996 року внесло корективи у статус Президента, позбавивши його статусу глави виконавчої влади та Кабінету Міністрів. Проте, за Президентом залишилося право ініціювати призначення та відставку Прем'єр-міністра (за згодою Верховної Ради, що тягло за собою відставку всього уряду) та скасовувати акти Кабінету Міністрів. Призначення та звільнення членів уряду, керівників центральних органів виконавчої влади та голів місцевих державних адміністрацій відбувалося за поданням Прем'єр-міністра та погодженням Президента. Кабінет Міністрів залишався підзвітним одночасно Президенту та Верховній Раді, остання отримала право висловлювати недовіру Кабінету Міністрів більшістю від конституційного складу, за рішенням Президента України [20].

Посилення політичної відповідальності Президента України відбулося через низку факторів. До них належать: підвищення порогу голосів для подолання президентського вето у парламенті; скасування парламентського вето на президентські укази; надання Президенту повноважень щодо розпуску Верховної Ради. Водночас, процедуру імпічменту було ускладнено шляхом: зміни підстав для імпічменту на більш серйозні злочини, як державна зрада; встановлення вимоги більшості голосів для ініціювання імпічменту; необхідності набору не менше двох третин голосів для звинувачення Президента; та впровадження додаткової спеціальної слідчої комісії, що діє паралельно з висновком Конституційного Суду [6, с. 164].

Аналіз динаміки довіри до президентів України протягом періоду незалежності демонструє типову тенденцію: зростання довіри на початку президентського терміну, що змінюється зниженням після першого року перебування при владі. Це явище, ймовірно, відображає скоріше корекцію

завищених суспільних очікувань щодо швидких позитивних змін, аніж реальне зменшення довіри до владних інституцій загалом.

Важливо відзначити, що рівень довіри до інститутів влади в Україні є відносно низьким у порівнянні з багатьма іншими країнами. В академічній літературі це пояснюється факторами, такими як триваючий процес суспільної трансформації, історичний вплив радянської ідеології, нестабільність політичної та економічної ситуації, а також негативний вплив засобів масової інформації. Незважаючи на це, простежується певна взаємозалежність між рівнями довіри до різних державних інституцій.

Становлення України як незалежної держави на основі радянського спадку та домінування професійних політиків на чолі держави до 2019 року зумовили гіперболізацію політичної відповідальності Президента. Це явище проявлялося не тільки в суспільній свідомості українців, але й у періодичних спробах посилення президентської влади.

Наслідком цього стали неформальні методи реалізації політичної відповідальності президентів України в період незалежності, зокрема, шахтарський страйк 1993 року, Помаранчева революція 2004 року, Євромайдан 2013 року, Революція Гідності 2014 року та електоральна поразка на виборах як форма покарання.

Важливо зазначити, що довіра суспільства до Верховної Ради України залишалася низькою до повторного впровадження парламентсько-президентської системи у 2004 році. Попри проведення парламентських виборів у 1994, 1998, 2002 роках, як зауважує О. Вишняк, значного зростання довіри до цього інституту влади не відбулося. Це пояснювалося обмеженими повноваженнями Верховної Ради у формуванні уряду. З розширенням цих повноважень у рамках парламентсько-президентської форми правління, спостерігалось незначне підвищення рівня довіри до парламенту [32, с. 11].

До факторів, що впливали на низький рівень довіри до Верховної Ради України, можна віднести домінування представників олігархічних груп у її

складі, формування стійкого ядра депутатів у різних скликаннях та відсутність інституту розпуску парламенту, за винятком виборів 1994 року, до 2007 року.

Важливим етапом у розвитку інституту політичної відповідальності стало обрання В. Ющенка Президентом України 23 січня 2005 року. В умовах запровадження парламентсько-президентської системи, покликаної деконцентрувати владу, політична ситуація в державі характеризувалася нестабільністю, що зумовило подальші, більш радикальні трансформації.

Протягом президентства В. Ющенка конституційні механізми політичної відповідальності неодноразово застосовувалися щодо Кабінету Міністрів. У 2006 році відбулися дострокові вибори до Верховної Ради України, зумовлені її розпуском через неможливість формування парламентської коаліції.

За даними Ю. Мацієвського, прагнучи зберегти владу в умовах конфронтації з Прем'єр-міністром, В. Ющенко розширив повноваження Секретаря РНБО та уклав тактичний союз з Партією регіонів, що засвідчено підписанням «Меморандуму порозуміння між владою та опозицією» 22 вересня 2005 року. Кульмінацією коаліційної опозиції стало підписання «Універсалу національної єдності» 3 серпня 2006 року між Президентом, Прем'єр-міністром, Головою Верховної Ради та представниками депутатських фракцій, що посилювало позиції В. Януковича на політичній арені [29].

Незважаючи на досягнуті політичні домовленості, президентство В. Ющенка супроводжувалося постійним протистоянням між гілками влади – президентською, парламентською та урядовою [27]. За цей період Президент понад 100 разів звертався до Конституційного Суду України. Просування президентських інтересів завершилося його поразкою на виборах 2010 року, що стало ключовим проявом політичної відповідальності.

Інавгурація В. Януковича 25 січня 2010 року відбулася на тлі існуючих регіональних протиріч в українському суспільстві, а його президентський термін завершився Революцією Гідності.

Варто зазначити, що рівень суспільної довіри до органів державної влади продемонстрував значне зростання одразу після обрання нового Президента, проте до кінця 2013 року повернувся до критично низьких показників.

Поясненням цієї динаміки може слугувати тенденція до посилення концентрації влади в руках Президента, аналогічно періоду президентства Л. Кучми. Крім того, Рішення Конституційного Суду України від 30 вересня 2010 року відновило дію Конституції України 1996 року, змінивши форму державного правління на президентсько-парламентську, що усувало необхідність формування коаліції. Ці події можна розглядати як початок четвертого етапу розвитку політичної відповідальності. Система політичного балансу у владних структурах почала формуватися на засадах жорсткої вертикалі, де ключову роль відігравало делегування повноважень на основі особистої лояльності та родинних зв'язків, що в медійному та науковому дискурсі отримало назву «кумівства» та «клієнтелізму».

У 2014 році, в контексті політичної відповідальності, ключовим інструментом стало усунення В. Януковича з посади президента. Це було зумовлено його втечею з країни, констатацією Верховною Радою його самовідсторонення та відновленням Конституції 2004 року шляхом голосування [25]. Ці події призвели до повернення до парламентсько-президентської моделі правління, формування коаліції, призначення нового уряду та тимчасового призначення О. Турчинова в.о. Президента.

Слід зазначити, що в умовах складної політичної ситуації, Верховна Рада України, застосовуючи конституційну політичну відповідальність, вийшла за межі звичайних повноважень, призначивши позачергові вибори Президента.

25 травня 2014 року Президентом України було обрано П. Порошенка, який ініціював реформу децентралізації влади, представивши законопроект «Про внесення змін до Конституції (в частині децентралізації влади)» [23]. 1 квітня 2015 року Кабінет Міністрів України схвалив Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні та низку інших питань

Отже, аналіз практичної реалізації політичної відповідальності в умовах трансформації політичного ландшафту України дозволив ідентифікувати два новітні типи політичної відповідальності: зміна форми державного правління як прояв відповідальності попередньої політичної еліти та люстрація як механізм політичної відповідальності державних службовців. Емпірично встановлено, що Кабінет Міністрів України є суб'єктом, найбільш схильним до застосування політичної відповідальності.

3.2. Шляхи вдосконалення президентської влади в Україні: інструменти та підходи.

Сучасний етап розвитку України характеризується необхідністю глибокої трансформації системи публічного управління, що зумовлено як глобальними тенденціями, так і внутрішніми суспільними змінами. Ключовим завданням є забезпечення демократичності, прозорості та підзвітності публічного управління перед громадянським суспільством.

Трансформаційні процеси в національному публічному управлінні відображають прагнення до європеїзації, децентралізації влади та впровадження принципів демократичного врядування.

Сучасні трансформації системи публічного управління в Україні – це не просто локальні зміни. Вони відображають широкий спектр глобальних тенденцій, від еволюції економічної теорії до технологічного прогресу та змін у приватному й публічному секторах. У контексті державотворення, фокус зміщується на створення ефективної системи публічного управління, яка б сприяла євроінтеграції України, підвищенню рівня життя громадян, розвитку демократії та політичної стабільності [33, с. 37].

Ключовим є формування оптимального механізму діяльності органів публічної влади, який би відповідав викликам ринкової економіки та демократичних перетворень. Важливим аспектом є налагодження ефективної

взаємодії з громадянським суспільством. Адже, результативне публічне управління можливе лише за умови інтеграції новітніх наукових розробок у галузі державного будівництва, законодавчої та нормативної діяльності, організаційно-управлінської практики, а також модернізації державного апарату.

Сучасні тенденції розвитку публічного управління в Україні свідчать про глибокі трансформації в державному апараті та взаємодії між владою і громадянами. Ці тенденції відображають адаптацію системи управління до суспільних та міжнародних змін, а також впровадження нових підходів та інструментів для досягнення цілей публічної політики [26].

Зокрема, спостерігається тенденція до зміни суб'єктів управлінської діяльності, що проявляється у зростанні ролі громадськості та неприбуткових організацій у процесах прийняття рішень та реалізації програм. Крім того, європеїзація системи публічного управління відображає прагнення України до відповідності стандартам та практикам ЄС, що сприяє підвищенню якості управління та гармонізації законодавства.

Одним із ключових напрямків удосконалення президентської влади в Україні є запровадження ефективної системи незалежного контролю, що базується на світовому досвіді. Для реалізації цього завдання можна розглянути два основні підходи: створення нових незалежних органів, таких як аудиторські та антикорупційні інституції, або ж посилення потенціалу вже існуючих контрольних органів. Ці заходи спрямовані на забезпечення належного контролю за функціонуванням президентської влади та її адміністрації.

Контроль у державному управлінні – це не просто перевірка виконання завдань. Це комплексний процес, який включає:

- стимулювання відповідальності державних службовців;
- забезпечення прозорості діяльності державних органів;
- оптимізацію використання ресурсів;
- впровадження інноваційних підходів;
- дотримання законності;
- оцінку якості державних послуг [5].

Ефективний контроль дозволяє не лише виявляти та усувати недоліки, але й підвищувати довіру суспільства до влади. Це особливо важливо для президентської влади, яка має бути прикладом прозорості та підзвітності.

Президентська влада, як ключовий елемент системи управління, також потребує адаптації. Партнерські підходи до прийняття рішень, розширення каналів комунікації з громадянами, забезпечення прозорості та залучення громадськості – усе це стає критично важливим. Президент, таким чином, перестає бути єдиним суб'єктом управління, а стає частиною колективного процесу [2, с. 9].

Роль громадянського суспільства в публічному управлінні неухильно зростає. Від патерналістського ставлення держава переходить до партнерства та співпраці. Залучення експертів з різних сфер – науковців, бізнесменів, громадських діячів – до процесу прийняття рішень стає нормою. Це відображає зростаючу спеціалізацію управлінської праці.

Окремої уваги заслуговує питання ресурсів. В умовах обмеженості ресурсів акцент зміщується з їх використання на формування. Інформаційні ресурси набувають все більшого значення порівняно з матеріально-фінансовими. Роль держави як регулятора також трансформується – вона прагне зберегти вплив, але водночас налагоджує партнерство з громадськими структурами.

Ці тенденції мають безпосередній вплив на президентську владу в Україні. Для її вдосконалення необхідно враховувати ці зміни, впроваджувати нові інструменти та підходи, що забезпечать ефективне та демократичне управління.

Іншим важливим напрямом є забезпечення відкритості та прозорості функціонування системи президентської влади. Це досягається шляхом впровадження механізмів прозорості, зокрема публічних звітів, відкритих засідань та забезпечення доступу до публічної інформації. Такі заходи сприятимуть підвищенню рівня обізнаності суспільства та ЗМІ про діяльність президента, що є важливим елементом демократичного контролю.

У контексті пошуку шляхів удосконалення президентської влади в Україні, вагомим аспектом є забезпечення активної участі громадян у формуванні

державної політики. Зокрема, використання таких інструментів, як громадські слухання, консультації та різноманітні форми діалогу, виступає ключовим фактором для підвищення легітимності прийнятих рішень та досягнення їхньої більшої збалансованості. Це дозволяє врахувати думку різних соціальних груп та інтересів, роблячи процес управління більш інклюзивним та демократичним.

Не менш важливим напрямком є розробка дієвих механізмів захисту прав і свобод громадян від потенційних зловживань з боку президентської влади. У цьому контексті доцільно розглянути можливість посилення ролі судових органів, залучення незалежних експертів та інституту омбудсмена для здійснення ефективного контролю та забезпечення належного захисту прав. Створення чітких процедур оскарження дій президентської влади є важливим елементом системи стримувань і противаг.

Також, значну роль відіграє залучення кваліфікованих експертів та консультантів до роботи президентської влади. Особливо це є важливим на етапах розробки та реалізації стратегічних ініціатив та програм, спрямованих на сталий розвиток країни та оптимізацію функціонування державного апарату. Використання експертного потенціалу дозволяє забезпечити науково обґрунтований підхід до управління та підвищити якість розроблюваних рішень.

Окрім того, впровадження сучасних технологій відіграє суттєву роль у підвищенні ефективності та прозорості діяльності президентської влади. Зокрема, активне використання систем електронного урядування та цифрових платформ для звітності та моніторингу може значно покращити оперативність управління та забезпечити відкритість інформації про діяльність влади для громадськості.

Наступними ключовими цілями модернізації президентської влади в Україні полягає у вдосконаленні її структури, функцій та робочих процесів. Це спрямовано на підвищення ефективності діяльності, забезпечення відповідності до сучасних вимог та міжнародних стандартів демократії. Основну мету модернізації президентської влади в Україні доцільно розглянути через наступні ключові напрямки:

- зростання рівня довіри суспільства до інститутів влади: Президентська влада займає центральне місце в політичній системі держави, і від злагодженості та результативності її діяльності залежить зміцнення демократичних засад та підвищення довіри громадян до державного управління в цілому;

- забезпечення стабільності та створення умов для розвитку держави: функціональна та компетентна президентська влада є важливим елементом у підтримці політичної стабільності та ефективному управлінні країною. Це, своєю чергою, створює сприятливий ґрунт для її поступального розвитку та процвітання;

- досягнення балансу у системі влади: реформи президентської влади можуть сприяти більш гармонійному розподілу повноважень між різними гілками влади. Це посилить систему стримувань і противаг та впорядкує взаємодію між владними структурами;

- імплементація кращих світових практик та стандартів: модернізація президентської влади відкриває можливості для впровадження провідних управлінських підходів та стандартів, які враховують позитивний міжнародний досвід та успішні практики інших країн;

- посилення позицій України на міжнародній арені: дієва президентська влада сприятиме зміцненню міжнародного авторитету та впливу України. Це є важливим фактором для захисту національних інтересів та реалізації зовнішньополітичних пріоритетів держави.

Зазначені інноваційні підходи та інструменти є важливими складовими процесу модернізації президентської влади в Україні та приведення її у відповідність до актуальних демократичних норм і стандартів.

Отже, модернізація президентської влади в Україні має стратегічне значення для забезпечення ефективного функціонування державних інституцій, стабільності та прогресу країни, а також для підвищення її міжнародного іміджу та впливовості. Це вимагає комплексного підходу, який включає не лише законодавчі зміни, але й впровадження нових технологій та підходів до управління.

3.3 Особливості функціонування президентської влади в умовах воєнного стану в Україні.

У вирі російсько-української війни діяльність Президента України набуває критичної ваги для національної безпеки, стабільності та дієвого державного управління. В умовах розв'язаної росією війни, повноваження Президента трансформуються, виходячи за межі політичної діяльності та охоплюючи військові, дипломатичні, економічні та гуманітарні аспекти. У цих надзвичайних умовах Президент України виконує центральну функцію в підтримці державного управління, узгодженні дій різних гілок влади, залученні міжнародної допомоги та реалізації внутрішніх реформ.

Президент України, як Верховний Головнокомандувач Збройних Сил, забезпечує координацію військових структур задля зміцнення обороноздатності країни. Він бере активну участь у стратегічному плануванні військових кампаній, визначає ключові напрямки оборонної політики, організовує мобілізацію та сприяє забезпеченню армії необхідними ресурсами. До його повноважень належить видання наказів про введення воєнного стану (як приклад, 2022 рік), контроль за виконанням оборонного бюджету та керівництво військовими силами.

Ефективне державне управління у сфері національної безпеки потребує високого рівня координації між органами виконавчої влади, включаючи Міністерство оборони, Генеральний штаб ЗСУ, Службу безпеки України, Національну поліцію та інші правоохоронні структури. Важливим аспектом є співпраця Президента з РНБО (Радою національної безпеки і оборони України) – консультативно-дорадчим органом, відповідальним за аналіз загроз та розробку стратегічних рішень.

Військові адміністрації (ВА) та військово-цивільні адміністрації (ВЦА) є тимчасовими державними органами, утвореними указами Президента України для діяльності на відповідних територіях держави. Їх створення зумовлене необхідністю забезпечення безпеки та відновлення життєдіяльності населення в

умовах збройної агресії з боку російської федерації або правового режиму воєнного стану. Попри спільну тимчасову природу та схожість функцій, військові та військово-цивільні адміністрації відрізняються правовими підставами створення та специфікою діяльності.

В Україні в умовах збройної агресії функціонують два типи тимчасових органів державної влади: військово-цивільні адміністрації (ВЦА) та військові адміністрації (ВА).

Військово-цивільні адміністрації:

- правовий статус: ВЦА діють на підставі Закону України «Про військово-цивільні адміністрації» від 03.02.2015 № 141-VIII;
- функції: ВЦА виконують повноваження місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування в умовах їх недієздатності;
- територіальність: ВЦА створюються в населених пунктах та районах, де проводиться антитерористична операція або наявна збройна агресія;
- особливості: У разі створення ВЦА повноваження місцевих рад припиняються. У період з 2015 року в Донецькій та Луганській областях функціонувало 19 ВЦА, включаючи 2 обласні [21].

Військові адміністрації:

- правовий статус: ВА функціонують відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII;
- функції: ВА забезпечують дотримання Конституції та законів України, реалізацію заходів правового режиму воєнного стану, оборону, цивільний захист, громадську безпеку та порядок;
- територіальність: ВА діють в умовах воєнного стану та мають розширений спектр повноважень;
- особливості: Після початку повномасштабної агресії РФ 24.02.2022 згідно з Указом Президента України № 68/2022 було створено 25 обласних ВА та відповідні районні ВА на базі районних державних адміністрацій [24].

Ключові відмінності: ВЦА діють у зоні АТО/ООС, тоді як ВА – в умовах

воєнного стану, а ВА мають значно ширший обсяг повноважень, ніж військово-цивільна адміністрація.

Запровадження військових та військово-цивільних адміністрацій в Україні здійснюється на підставі рішення Президента, ініційованого обласними державними адміністраціями або військовим керівництвом. Військові адміністрації, що класифікуються на обласні, районні та місцеві, створюються у ситуаціях, коли органи місцевого самоврядування виявляються нездатними виконувати свої обов'язки. Керівники зазначених адміністрацій призначаються Президентом України за рекомендацією Генерального штабу Збройних Сил України чи відповідних держадміністрацій.

Слід відзначити, що запровадження військових адміністрацій автоматично припиняє діяльність відповідних військово-цивільних адміністрацій. Це підкреслює більш широкий спектр застосування військових адміністрацій, особливо в умовах воєнного стану, на відміну від військово-цивільних адміністрацій, орієнтованих на забезпечення життєдіяльності в зонах збройного конфлікту. Діяльність обох типів адміністрацій завершується після нормалізації обстановки або скасування відповідних правових режимів.

Президент України займає ключову позицію у зовнішній політиці держави. В умовах військового конфлікту це проявляється в інтенсивній дипломатичній активності, спрямованій на мобілізацію міжнародної підтримки та запровадження санкцій проти агресора. Президент виступає головним представником України на міжнародній арені, беручи участь у ключових міжнародних заходах, таких як Генеральна Асамблея ООН, саміти ЄС, НАТО та інші важливі переговори.

Президент України, як глава держави, відіграє визначальну роль у внутрішній політиці, зокрема в управлінні економікою під час війни. Воєнні дії спричиняють значні економічні наслідки, включаючи збільшення оборонних витрат, руйнування інфраструктури, внутрішню міграцію населення та зниження промислового виробництва. В цих умовах, на Президента покладається відповідальність за забезпечення економічної стабільності та координацію дій

між урядом, Національним банком та іншими ключовими економічними установами [28].

В умовах воєнного стану Президент України відіграє ключову роль у забезпеченні економічної та соціальної стійкості держави. Його діяльність охоплює широкий спектр функцій, спрямованих на мобілізацію ресурсів, захист прав громадян та координацію гуманітарної допомоги.

Економічна мобілізація та фінансова стабільність: Президент здійснює стратегічне керівництво економічною мобілізацією, забезпечуючи перерозподіл ресурсів на потреби оборони, пошук альтернативних джерел фінансування та стабільне функціонування критичної інфраструктури. Важливим аспектом є збалансування військових потреб та потреб цивільного населення, а також активізація співпраці з міжнародними фінансовими інституціями для залучення кредитних та грантових ресурсів.

Мобілізація громадянського суспільства та інформаційна політика: в умовах війни мобілізація внутрішнього потенціалу громадян є критично важливою. Президент, як національний лідер, здійснює морально-психологічне управління суспільством, зміцнюючи національний дух та єдність. Він активно використовує публічні звернення, соціальні мережі та засоби масової інформації для інформування громадян, роз'яснення ситуації та мобілізації підтримки державних ініціатив. Ключовим елементом є координація волонтерських ініціатив, благодійних зборів та підтримка внутрішньо переміщених осіб, забезпечуючи їх адаптацію в нових регіонах.

Захист прав та свобод громадян незважаючи на обмеження, необхідні для національної безпеки, Президент забезпечує контроль за дотриманням прав і свобод громадян. Це включає захист прав мобілізованих осіб, боротьбу з корупцією та забезпечення прав людини в умовах воєнного стану. Президент координує діяльність державних органів для забезпечення правосуддя, захисту прав внутрішньо переміщених осіб, надання гуманітарної допомоги та доступу до базових послуг.

Координація гуманітарної допомоги: Президент координує надходження та розподіл гуманітарної допомоги від міжнародних організацій, державних та приватних установ. Це включає організацію евакуації цивільного населення, надання медичної та психологічної допомоги, а також відновлення зруйнованої інфраструктури.

Президент України відіграє ключову роль у керівництві країною під час війни, визначаючи пріоритети та координуючи дії уряду й громадських організацій. Окрім управлінських функцій, він є моральним лідером країни, забезпечуючи єдність та стабільність за рахунок політичної підтримки. Президент стає символом національного спротиву, надихаючи громадян на боротьбу.

Публічне управління включає взаємодію з політичними партіями, забезпечення діалогу між урядом та опозицією для досягнення єдності перед зовнішньою агресією.

Інформаційна політика має велике значення під час війни. Президент відповідає за офіційну комунікацію та протидію інформаційним атакам агресора, використовуючи інформаційні технології для пропаганди та дезінформації. Президентові необхідно забезпечити інформаційну безпеку країни, захищати суспільство від фейкових новин та маніпуляцій шляхом підтримки національних медіа та співпраці з міжнародними організаціями. Координація дій щодо боротьби з кібератаками та інформаційними загрозами також перебуває під його контролем. Боротьба за правдиву інформацію підтримує моральний дух громадян та міжнародну підтримку України.

Важливими напрямками підтримки є допомога внутрішньо переміщеним особам, забезпечення житлом, психологічна допомога та пільги для ветеранів і постраждалих від бойових дій. Президент також ініціює та підтримує соціальні програми, спрямовані на зменшення бідності та покращення умов життя різних верств населення. Це включає програми підтримки бізнесу, що постраждав від війни, та стимулювання створення нових робочих місць по всій країні.

Отже, діяльність Президента України в умовах російсько-української війни є виключно комплексною та вимагає високого рівня організації, стратегічного бачення, моральної витримки та рішучості у прийнятті відповідальних рішень в умовах динамічної та невизначеної ситуації на фронті та в політичній сфері.

ВИСНОВОК

Проаналізувавши моделі президентської влади, його теоретичні та практичні засади їх функціонування в різних формах правління автор приходиться до таких висновків:

Перше, президентська влада – це здатність глави держави реалізовувати політичну волю через систему повноважень та механізмів, що діють від імені держави через спеціалізовані органи та інституції. Однією з ключових характеристик президентської влади є чітке розмежування влади між виконавчою та законодавчою гілками, а також значна самостійність президента у формуванні уряду. Проте, щоб уникнути надмірної концентрації повноважень і забезпечити баланс, ця модель передбачає низку механізмів контролю. До них, зокрема, належать процедура імпічменту та класична система стримувань і противаг. Це прямо свідчить, що влада глави держави хоч і є сильною, але не є абсолютною і функціонує в межах складної системи політичної взаємодії.

Таким чином, президентська форма правління поєднує в собі інститут сильної виконавчої влади із засобами її обмеження та контролю, що загалом має сприяти стабільності політичної системи. Аналіз цих ключових ознак дозволяє глибше зрозуміти специфіку функціонування цієї форми правління та її роль у сучасних демократіях.

Друге, модель президентської влади бере свій початок у Сполучених Штатах Америки у 1787 році, де наприкінці XVIII століття й було створено нову владну структуру. На початку XIX століття інститут президентства почали впроваджувати в державновладні механізми країни Латинської Америки. Однак, порівнюючи зміст, а, головне, ефективність функціонування інституту президентства в США й країнах Латинської Америки, можна зазначити, що США досі залишаються єдиною у світі країною з ефективною президентською системою правління. Президентські системи їхніх південних сусідів, за оцінкою аналітиків, дуже слабкі.

В Європі активне впровадження республіканської форми правління з інститутом президентства розгортається у ХХ столітті — із закінченням Першої світової війни. Вперше в Європі посада президента на конституційному рівні була закріплена у Франції у другій половині ХІХ століття. Після Другої світової війни, коли кількість держав з республіканською формою правління становила вже 80% від загальної кількості країн світу, посада президента стає майже невід'ємним атрибутом республіканської форми правління й однією з ознак демократичного ладу. У сучасному світі президентство — дуже ємний і багатоплановий інститут. У 1993 році зі 183 держав світу 130 мали у своєму механізмі пост президента.

Третє, у парламентській республіці роль президента, незважаючи на конституційне закріплення, є досить обмеженою. Як правило, він не очолює виконавчу владу, виконуючи передусім символічні та представницькі функції. Суть цієї моделі полягає в тому, що уряд формується парламентською більшістю і відповідальний саме перед парламентом. Переходячи до змішаної республіки, бачимо іншу картину: ця модель заснована на дуалізмі виконавчої влади, де співіснують всенародно обраний президент зі значними повноваженнями та уряд, залежний від парламенту. Важливо, що в змішаних системах президентська влада може набувати серйозного впливу, особливо коли президент має власну парламентську підтримку.

Четверте, сучасні форми державного управління є важливим полем для політико-інституційних змін. Серед ключових тенденцій можна виділити гібридизацію владних структур зі зміщенням балансу на користь окремих інститутів (наприклад, президентства), поступове послаблення повноважень різних гілок влади, а також підірив легітимності існуючих форм правління. В умовах стрімкого розвитку інформаційних технологій, посилення інституту президентства часто пояснюється необхідністю швидкого прийняття рішень, що не завжди сумісне з тривалими узгодженнями між парламентом і президентом. Як наслідок, президентські та парламентські структури вдаються до фактичного розширення своїх компетенцій у певних питаннях, використовуючи тимчасові

судові прецеденти. Це є однією з головних форм тиску на судову владу, проявляючись у спробах отримати контроль над верховними судами в ряді сучасних демократичних держав. Враховуючи перелічені вище фактори, то існує висока ймовірність, що тенденція до посилення виконавчої влади буде поширюватись і надалі.

П'яте, президентська влада в Україні функціонує відповідно до Конституції нашої держави (ст. 102-112). Згідно з Конституцією України, повноваження Президента охоплюють широкий спектр суспільно-політичного життя держави, попри його формальну неприналежність до жодної з гілок влади, що фактично ставить його в позицію над ними як гаранта державного суверенітету та територіальної цілісності.

Щодо конкретних повноважень, то реалізація конституційних функцій передбачає, зокрема: представництво України як на внутрішній, так і на міжнародній арені; здійснення регулярних (щорічних) та екстрених (позачергових) звернень до українського народу та Верховної Ради України стосовно актуальних питань внутрішньої та зовнішньої політики; безпосереднє представництво держави на міжнародному рівні; загальне керівництво зовнішньополітичною діяльністю країни та інше. Окрім того, конституційні норми закріплюють за Президентом право видавати підзаконні нормативно-правові акти у формі указів та розпоряджень, обов'язкових до виконання на всій території держави. Слід зазначити, що обсяг та зміст повноважень глави держави є похідними від його конституційного статусу та виконуваних функцій, що означає їхню потенційну мінливість у разі відповідних змін у законодавстві.

Шосте, згідно з проведеним аналізом процесу становлення президентської влади в Україні, його поява наприкінці ХХ століття була зумовлена нагальним суспільним запитом. На початковому етапі незалежності українська політична еліта відчувала брак досвіду в розбудові держави, що нерідко призводило до ситуацій конфронтації між різними гілками влади або ж до неефективного розв'язання актуальних суспільно-політичних проблем.

Політична ситуація того періоду досягла критичної точки, і лише після офіційного затвердження посади Президента Української РСР розпочалися незворотні трансформації політичного ландшафту. Ці зміни супроводжувалися оновленням системи прийняття рішень та появою нового ключового політичного актора – лідера, який мав отримувати свій мандат безпосередньо від народу, подібно до інших представників тогочасної політичної системи.

Проте, одним із центральних питань порядку денного стало прагнення різних політичних сил закріпити за собою якомога ширший спектр владних повноважень. Ця боротьба за владу спричиняла політичну конкуренцію та затягувала процес ухвалення важливих для країни рішень, що особливо проявилось у тривалому процесі прийняття Конституції України, яка була підписана лише у 1996 році.

Сьоме, В умовах правового режиму воєнного стану Президент України відіграє центральну роль, концентруючи на собі низку важливих повноважень. Зокрема, він здійснює загальне керівництво запровадженням та виконанням заходів воєнного стану. Як Верховний Головнокомандувач, Президент забезпечує стратегічне командування Збройними Силами та іншими військовими формуваннями, приймаючи ключові рішення щодо їх залучення та визначаючи порядок служби. Важливо відзначити також право Президента ухвалювати кадрові рішення стосовно посадовців, призначення яких належить до його компетенції, включно з їх відстороненням на період дії стану. Окремим суттєвим положенням є норма про продовження повноважень Глави держави у разі їх завершення в період воєнного стану – вони тривають до моменту вступу на пост новообраного Президента після скасування стану. При цьому, слід пам'ятати, що конституційні повноваження Президента в умовах воєнного стану не можуть бути обмежені.

Після початку повномасштабної агресії 24 лютого 2022 року Президентом України було видано понад двадцять указів, що безпосередньо стосуються запровадження воєнного стану, визначення стратегічних напрямків управління

Збройними Силами України, проведення мобілізаційних заходів та врегулювання гострих гуманітарних питань.

У цих складних умовах, що вимагають консолідованих зусиль, Президент має вести діалог з усіма країнами світу, і його робота має опиратися на всі державні інститути та громадянське суспільство, що є критично важливим для забезпечення національної стійкості та ефективного протистояння викликам воєнного часу.

Отже, Президент сьогодні функціонує в умовах підвищеної невизначеності, зумовленої складною геополітичною ситуацією та внутрішніми викликами, що ускладнює прогнозування його подальшого розвитку. Поєднання конституційних повноважень Президента зі статусом Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України в умовах воєнного стану створює додаткові складнощі в процесі державного управління. Перед главою держави постає широкий спектр питань, що потребують оперативного та ефективного вирішення.

Одночасно, як Верховний Головнокомандувач ЗСУ, Президент видає накази та директиви з питань оборони, що знаходять відображення в його комунікації зі спеціалізованими органами, відповідальними за забезпечення національної безпеки та оборони країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабакова О. Всю владу партії: до чого призвела концентрація влади у Польщі та Угорщині. *Hromadske*. URL: <https://hromadske.ua/posts/vsyu-vladu-partiyi-do-chogo-prizvela-koncentraciya-vladi-u-polshi-ta-ugorshini> (дата звернення: 25.03.2025).
2. Бориславська О. Роль Президента в змішаній республіці парламентсько-президентського типу: конституційна доктрина і політична дійсність. *Український часопис конституційного права*. 2019. С. 3–17. URL: <https://www.constjournal.com/pub/1-2019/rol-prezydenta-zmishanii-respublitsi-parlamentsko-prezydentskoho-typu-konstytutsiina/> (дата звернення: 25.03.2025).
3. Вісник Академії правових наук України : Зб. наук. пр. / ред. В. Я. Тацій. Харків, 2013. 320 с. URL: <https://surl.lu/xeosup> (дата звернення: 25.02.2025).
4. Галаган Л. Президент у системі влади за різних форм державного правління. *Політичний менеджмент*. 2011. № 4. С. 8–17.
5. Гринчук Ю. С., Шемігон О. І., Вихор М. В. Контроль як функція державного управління: економіко-правова сутність та механізм застосування. *Ефективна економіка*. 2019. № 4. URL: <https://surl.li/kmmrgx> (дата звернення: 22.04.2025).
6. Жуковская Я., Тарасюк Р. Конституційно-правовий статус президента України. *Актуальні проблеми правознавства*. 2018. Т. 16, № 4. С. 163–167.
7. Забокрицький І. І. Поділ влади як елемент сучасного конституціоналізму: український та зарубіжний досвід у контексті моделей організації влади. 2016. С. 122–130. URL: <https://surl.cc/wyhyly> (дата звернення: 26.03.2025).
8. Зеленько Г. І. та ін. Політична система України: конституційна модель та політичні практики : монографія. Київ : НАН України Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса, 2023. 536 с.
9. Кармазіна М. Інститут президентства: походження та сутність феномена. *Політичний менеджмент*. № 3. С. 36–50.

10. Кармазіна М. Методологічні проблеми дослідження інституту президентства: досвід західних науковців зламу століть. *Гуманітарні студії: історія та педагогіка*. 2022. № 3. С. 24–40. URL: <https://surl.li/zpyivk> (дата звернення: 18.03.2025)

11. Колюх В. В. Парламентська республіка в Україні: перспективи й перешкоди. *Вісник НТУУ «КПІ». політологія. соціологія. право*. 2019. Т. 43, № 3. С. 176–180.

12. Концепція національних інтересів України в сучасних умовах. *Час руху*. URL: <https://surl.lu/lmtclz> (дата звернення: 20.03.2025).

13. Кулик Ю. Моделі інституту президентства. *Віче*. 2009. № 5. URL: <https://veche.kiev.ua/journal/1509/> (дата звернення: 13.02.2025).

14. Литвин В. С., А. С. Концептуалізація і теоретична дистинкція понять «форма державного правління» та «система державного правління» у політичній науці. *Теорія та методологія політичної науки*. 2016. № 20. С. 3–12.

15. Магазова А. Що каже Конституція про розпуск Верховної Ради?. *Радіо Свобода*. URL: <https://surl.lu/mleehm> (дата звернення: 04.03.2025).

16. Мартинюк Р. Змішана республіка – напівпрезидентська форма правління?. *Право України*. 2018. № 1. С. 175–183. URL: <https://surl.li/cnuzrl> (дата звернення: 28.03.2025).

17. Між договором і Конституцією. *Голос України*. URL: <https://www.golos.com.ua/article/248683> (дата звернення: 01.04.2025).

18. Напівпрезидентціалізм: формальний та інституційний аналіз (уроки для України) : Аналіт. доп. Київ : Нац. ін-т стратег. дослідж., 2014. 38 с.

19. Попенко Я. В., Беседіна І. В. Конституція Румунії 1866 р.: загальна характеристика. *Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень*. 2022. № 2. С. 3–8.

20. Президент України та виконавча влада. *Радник Український юридичний портал*. URL: <http://radnuk.info/pidrychnuku/derj-yupr/492-malinovski/21774-731---.html> (дата звернення: 01.04.2025).

21. Про військово-цивільні адміністрації : Закон України від 03.02.2015 № 141-VIII : станом на 8 січ. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/141-19#Text> (дата звернення: 24.04.2025).

22. Про заснування поста Президента Української РСР і внесення змін та доповнень до Конституції (Основного Закону) Української РСР : Закон України від 05.07.1991 № 1293-XII : станом на 7 трав. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1293-12#Text> (дата звернення: 28.04.2025).

23. Про попереднє схвалення законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо децентралізації влади : Постанова Верхов. Ради України від 31.08.2015 № 656-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/656-19#Text> (дата звернення: 15.04.2025).

24. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII : станом на 14 трав. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 08.04.2025).

25. Про самоусунення Президента України від виконання конституційних повноважень та призначення позачергових виборів Президента України : Постанова Верхов. Ради України від 22.02.2014 № 757-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/757-18#Text> (дата звернення: 18.04.2025).

26. Сучасний етап судової реформи: передумови, ключові події і виклики. *Центр політико-правових реформ*. URL: <https://surl.li/otpgvr> (дата звернення: 16.04.2025).

27. У Секретаріаті Президента України підписали Універсал національної єдності. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/949233.html> (дата звернення: 14.03.2025).

28. Україна: від війни до миру та відновлення : Аналіт. оцінки. Центр Разумк., 2025. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2025/03/07/2025-monthly-February-RC.pdf> (дата звернення: 25.03.2025).

29. Універсал національної єдності : Універсал Президента України від 03.08.2006. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0010100-06#Text> (дата звернення: 18.03.2025).

30. Федоренко Я. А. Історія держави і права зарубіжних країн : Навч. посіб. Черкаси : ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 2024. 128 с.

31. Цуркан-Сайфуліна Ю. В. Форми правління: теоретичні моделі та їх історична реалізація в Україні та світі. *Науковий вісник ХДУ Серія Юридичні науки*. 2024. № 6. С. 5–8.

32. Чабанна М. В. Довіра до політичних інститутів: передумови та наслідки для демократії. *Політичні студії*. 2014. № 58. С. 8–14. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f3fe10b7-a7c0-4493-9441-4e4495033fa8/content> (дата звернення: 05.03.2025).

33. Чоудрі С., Седеліус Т., Кириченко Ю. Напівпрезиденціалізм та інклюзивне врядування в Україні: пропозиції для конституційної реформи. Київ : Центр політико-прав. реформ, 2018. 74 с.

34. Що таке виконавчі укази Трампа і яку вони мають юридичну силу. *Голос Америки*. URL: <https://www.holosameryky.com/a/executive-order-trump/7947990.html> (дата звернення: 18.03.2025).